

YÜKSEKÖĞRETİMDE FİNANSMAN SORUNUNUN NİTELİK VE İSTİHDAM SORUNLARIYLA ETKİLEŞİMİ

Doç.Dr. L. Işıl Ünal*

Giriş

Eğitim ekonomisi ile ilgili ilk kuramsal bilgi birikimi, yükseköğretimin ekonomik büyümenin hızlandırılması ve işsizliğin azaltılması konusunda bir itici güç olduğunu kabul eder. 1960'larda yaygın olan bu görüş, yükseköğretimdeki yaygınlaşmayı da birlikte getirmiştir. Yükseköğretimde bireysel talep artışları ile birlikte gözlenen gelişmiş ülkelerde bazı problemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Benzer sorunları, aynı zaman diliminde olmasa da, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler de yaşamıştır. Bugün eğitim ve işgücü piyasası ile ilgili problemlerin yeniden tanımlanmasına ve yeni çözüm yollarının geliştirilmesine çalışılmaktadır.

1960'larda ekonomik büyüme ve toplumların demokratikleşmesi konusunda yükseköğretimden çok şey beklenmiştir. Ancak, umulandan daha hızlı yaygınlaşması ve giderek daha fazla kaynağı çekmesi, yükseköğretim için yeni kaynaklar aranmasını ve yükseköğretimin bireysel ve toplumsal kazanımlarının yeniden çözümlenmesini gerektirmiştir. Üniversite mezunlarının sayısal artışı ve işsizlik oranlarındaki artış ile birlikte, mezunların işgücü piyasasında çalıştırıldıkları işlerde, konumlarda, ücretlerinde de bazı değişmeler meydana gelmiş, üniversite eğitimi açısından, eğitim-verimlilik ve eğitim-istihdam ilişkileri değişmiştir. Araştırma bulguları ile belirlenen yeni durumlar, eğitim ekonomisi açısından yeni kuramsal bilgi birikimini yaratmışım Gerçekte işgücü piyasaları ve piyasadaki meslek yapıları ile eğitim sistemi arasındaki ilişki, karmaşık ve ba2;en de birbirine zıt etkileşimler olarak tanımlanmaktadır (Ashton, Green ve i_x)we; 1993, s. 127). Bu nedenle eğitim işlerinde ve giriş düzeyindeki işlerle ilgili beceri gereklerinde meydana gelen hızlı artışın sürmesi beklenmekte, yapılan araştırmalarla profesyonel meslekler, yönetimle ilgili işler ve teknik işlerle ilgili olarak meydana gelebilecek değişmeler tahmin edilmeye çalışılmaktadır.

Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi.

Sözkonusu değişmeler, yalnızca gelişmiş ülkelerle sınırlı değildir. Gelişmekte olan ülkeler hem geleneksel teknolojileri ve buna bağlı ilişkileri hem de ithal ettikleri yeni teknolojileri ve bunların gerektirdiği ilişkileri birlikte yaşadıkları için, çok daha karmaşık bir örüntü içindedirler. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim ile ilgili sorunların daha çeşitli ve daha temel konularda yoğunlaşmış olduğu ileri sürülebilir. Çünkü bu ülkelerdeki sorunlar, eğitim-istihdam ilişkilerinin çeşitliliği, mezun sayısının ve bireysel talebin yüksek olması ile birlikte, nitelik kavramının açıklık taşınamaması, eğitim sisteminin örgütlenmesindeki ciddi aksaklıklar, eğitim yatırımlarının istenen hızda artırılamaması ve eğitimle ilgili tutum ve beklentilerle ilgili olarak ortaya çıkan sorunlara kadar uzanmaktadır.

Türkiye'de ise üniversitelerin bilimsel, yönetsel ve mali özerkliğinin bulunmaması üniversitelerin nitel gelişmelerini önemli ölçüde engelleyen temel sorunların başında gelmektedir. Bir yandan mezunların arzının yüksek olmasıyla birlikte, diğer yandan mezunların işsizliğinin ve eksiz istihdamının sözkonusu olması sorunlu bir büyümeye işaret etmektedir. Bu nedenle Türkiye'de yükseköğretim ve özellikle üniversite eğitimi çeşitli yönleriyle ele alınması gereken bir konudur.

Burada yükseköğretimle ilgili olarak piyasaya dönük sorular, yükseköğretimde nitelik kavramından hareket edilerek ve bununla bağlantılı olarak istihdam açısından konunun kuramsal çerçevesi çizilerek incelenmiştir. Daha sonra hem bireysel talep hem de nitelik ve istihdam ile ilişkisi açısından önemli görülen yükseköğretimin finansmanı konusu ele alınarak, yine kuramsal bir yaklaşım getirilmeye çalışılmıştır.

Yükseköğretimde Nitelik

Nitelik kavramı, görelilik ifade etmektedir. Farklı çevreler, nitelik sözcüğü ile farklı şeyleri kastedebilirler. Hatta herkes bu sözcüğü farklı zamanlarda farklı anlamlarda kullanabilir. Örneğin farklı fakülteler farklı nitelikte elemanlar yetiştirirler. İşletme Fakülteleri işletmeci, mühendislik fakülteleri mühendis yetiştirir. İşletmeci, mühendis, tıp doktoru farklı nitelikteki elemanlardır. Fakat, "ODTÜ mezunlarının niteliği, diğer fakültelerin mezunlarının niteliğinden daha yüksektir" cümlesinde nitelik sözcüğü ilk örnektekinden farklı bir anlam taşımaktadır. Bu, Türkçeye özgü bir durum değildir. Nitelik, kavram olarak çeşitlilik göstermektedir. Nitelik, aynı zamanda, tıpkı güzellik, eşitlik gibi esnek ve değer yüklü bir kavramdır. Bir kişinin eşitlikten anladığı diğerininkinden farklı olabileceği gibi, birisinin güzel olarak değerlendirdiği şeyi bir başkası çirkin olarak algılayabilir. Aynı biçimde, bir kişinin nitelikli bulunduğu belirli bir tür eğitimi bir başkasının niteliksiz olarak tanımlaması da mümkündür.

Bu, nitelik kavramı kullanılarak yapılan değerlendirmelerde, kavramın tanımlanmasının ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Literatürde eğitimle ilgili olarak çok çeşitli nitelik kavramları üzerinde durulmaktadır (Harvey 1993; Solmon, 1987). Burada ölçülebilir olanlar, çeşitli eğitim tür ve düzeyleri açısından hedefbelirleme ve karşılaştırma yapmaya elverişli olanlar üzerinde durulmuştur.

Nitelik, tanımlanmış veya tanımlanabilir enaz (minimum) standartlara uygun veya bunları aşmış olma anlamına gelmektedir. Enaz standart, elbette ki görelidir. Örneğin belli bir meslekle ilgili temel becerileri kazanmış; olma, ya da düzgün bir ifade yeteneğine ve esnek bir bakış açısına sahip olma bu enaz standardı oluşturabilir. Bu anlamıyla nitelik, eğitim programlarının hedefleri kadar, farklı iş çevrelerinin tanımlamalarına göre de içerik kazanabilir. Nitelik kavramı, belirli bir iş için bir mezun grubunun diğerinden daha nitelikli görüldüğü biçimde kullanılıyorsa, kastedilen, tanımlanmış bir standardın aşılması veya aşılması olabilir.

Nitelik, belirli bir özelliğe uyan anlamında da kullanılmaktadır. Burada özellik, standarttan tamamıyla farklıdır ve nitelik bir standarda göre değerlendirilmez. Değerlendirme önceden tanımlanmış bir "özellikçe uygunluk" açısından yapılır. Örneğin, bir üniversite mezunu bir lise mezunundan farklı niteliğe sahiptir. Öğrenim süresi bir özellik olarak ele alındığında iki mezun grubu birbirlerinden farklı niteliklere sahip olmaktadır. Bir meslekle ilgili özellikler setine uymaktadırlar ve aynı niteliktedirler.

Eğitim kurumunun kendisinin getirdiği standart da nitelik kavramı içeriğini oluşturabilir. Örneğin A ve B üniversitelerinin mezunlarının niteliği konusunda getirdiği standartlar birbirinden farklı olabilir. Bu dumnda sözkonusu üniversiteler mezun niteliğini farklı tanımlıyorlar demektir. Her bir üniversite, eğitimin niteliğini de kendi standartlarına göre tanımlayacaktır. Biri bilimselliği, yaratıcılığı ve yeniliğe açık olmayı vurgularken, diğeri gelenekselliği, varolan bürokratik—yapıya kolayca uyabilmeyi öne çıkarabilecektir.

Sisteme bir hedef verebilmek ve nitelik konusunda tercihler üzerinde durabilmek için, bir standardın belirlenmesine dayanan tanımlar daha elverişli görünmektedir. Özellikle işgücü piyasasının talip kesiminin belirlediği standartlar esas alındığında, mezunların piyasada tercih edilmesi ve daha yüksek ücretli işlere girebilmeleri gündeme gelmektedir. Bu durumda mezunların niteliği bir parasal değerle ifade edilebilmektedir. Aslında piyasada gözlenen ücretlerdeki farklılaşma, öyle parasal bir karşılaştırma ile eğitimin niteliği konusunda değerlendirme yapmaya elverişli değildir

(Ünal, 1991). Bunun başlıca nedenleri, rekabetçi bir piyasanın varlığından sözetmenin gelişmiş ülkeler için bile olanaksızlığı, bugünkü işgücü piyasalarının bölünmüşlüğü ve buna bağlı olarak da ücret düzeyini etkileyen pek çok değişkenin varlığıdır. Ücretlerin karşılaştırılması yoluyla nitelik hakkında karar verme yerine, belki istihdam edilebilirlik ve işsizlik süreleri bu konuda ipucu verebilir.

Piyasanın tanımladığı standartların üniversitelerin piyasaya çeşitli meslek elemanları yetiştirme işlevi ile bağlantılı olduğu dikkate alınır, üniversite düzeyinde verilen eğitimin ve üniversitelerin diğer ürünlerinin değerlendirilmesinde başka ölçütlerin de gerekli olduğu ortaya çıkacaktır. Bunlar, üniversitelerin bilimsel bilgi üretme ve yayma işlevi ile ilgili ve üniversiteler tarafından tanımlanmış "kurumsal standartlar"dır. Yukarıda her üniversitenin farklı standartlar oluşturabileceğine değinilmiştir. Bu "ayrı" standartların arakesiti ülkedeki yükseköğretimin niteliğinin ölçütlerini oluşturacaktır. Zaman içinde arakesitin genişlemesi ise, üniversiteler arasında ortak bir standardın oluşması anlamına gelecektir.

Üniversiteler, öğrencilerini yetiştirirken ve bilimsel bilgi üretirken ya da bilginin yeni örgütlenmelerini yaratırken farklı ölçütleri farklı oranda dikkate alabilirler. Örneğin, bir yandan, piyasaya sunacakları mezunlarda piyasanın gereksinmesine yönelik özelliklerin bulunmasına özen gösterir ve piyasanın ölçütlerine daha fazla ağırlık verirken, bilimsel bilginin üretilmesinde kurumsal standardı öne çıkarmak zorundadırlar. Üniversitelerin verdikleri hizmetleri talep eden ayrı ayrı çevreler bulunmaktadır. Niteliği tanımlayan standartlar da bu çevrelerden etkilenmektedir. Ancak bu etki, sözkonusu hizmetler için gerekli parasal kaynakların sağlanmasıyla da desteklendiğinde artmaktadır. Üniversitelerin kendi yarattığı kültürel ortamda işleyen süreç, ona parasal kaynak sağlayan çevrelerin taleplerini de dikkate alarak ürünlerini biçimlendirebilmekte ve daha işlevsel kılabilir. £

Mezun Niteliği Hangi Standartlara Göre Tanımlanmalıdır?

Öğrencilere kazandırılacak niteliğin, üniversitelerde kazanılması beklenen davranış kalıplarını ve çeşitli bilgi ve becerileri içermesi beklenir. Bunlar hem işle ilgili hem de toplumsal yaşamın geneli ile ilgilidir. Niteliği oluşturan bilgi, beceri ve yetenekler bireysel olmaktan çok, "tamamiyle spesifik, düzenli, bireyin üstünde, toplumsal olarak standartlaştırılmış bileşimler halinde" oluşurlar (Alex, 1991, s.21). Bunlar, evrensel yanları da bulunmakla birlikte, toplumun kültürel özellikleri ile sıkı sıkıya ilişkidir. Çünkü başka ülkeden ithal edilen teknoloji bile ithal eden topluma özgü koşullarda uygulanır. Daha önce varolan iş örgütlenmesi ile birleşir, yeni bir örgütlenme oluşturur. İşgücü, kendi bilgi ve becerileri, gerekli göülen *

yönde değiştirir. Herşeyi silip yeni olanı uygulamak beklenmez. Bu nedenle, salt işle ilgili beceriler ele alındığında bile, bunların topluma özgü yarJarının ağır bastığı görülür (Bertrand, 1991). Yükseköğretim sisteminin amaçları ve bilgi birikimi ise, geçmişten getirdiği birikimlere ve amaçlara yenilerini ekleyerek gerçekleşir. Yeni evrensel bilgileri ve amaçları öncekilerle birleştirir. Buradan yola çıkarak kendisi de yenilerini üretir.

Yükseköğretim sistemi, piyasanın standartlarını veri olarak almak durumundadır. Ancak, bunları saptayabilmesi ve tanımlayabilmesi gereklidir. Piyasanın standartları ile yükseköğretim programları arasındaki bütünleşme, aralarındaki iletişimin artırılabilmesine bağlıdır. Piyasanın belirlediği standartlara uygun mezunları yetiştirirken, üniversiteler, kurumsal standartları da ürüne yansıtırlar. Gerek evrensel gerekse kültürel öğeleri birleştiren kurumsal standartların oluşturulması görel olarak daha güç görünmektedir. Çünkü bu konuda kültürel sınırlılıkların aşılması, örneğin evrensel bilgi birikimine ve değerlere ulaşılması gerekir. Aksi halde, kurumların, kendi ülkelerindeki araştırma olanaklarını yansıtan, kendi insanların düşünme kalıplarını yineleyen bir çerçeveyi aşabilmeleri olanaksızdır.

Görüldüğü gibi, gerek piyasanın standartlarına uygun mezun yetiştirme, gerekse oluşturulan kurumsal standartlara uygun bir eğitimi gerçekleştirme, temelde, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri izleme ve yeni bugüeri özümseme üe olasıdır. Bilgi birikimi ve bilimsel ölçütlere uyma açısından geride çalmış bir üniversite, piyasadaki hızlı değişime de ayak uyduramaz. Piyasanın talep ettiği niteliği betimlemek ve tanımlamak (kaldı ki bunu yapabilmesi bile beklenmez) yeterli değildir. İstenen eğitim sürecini işletebilmek için gerekli bilimsel bilgi birikiminin ve kurumsal işleyişin sağlanmış olması gerekir. Kaldı ki, gelişmiş ülkeler için bile yükseköğretimin piyasanın beceri gereksinmelerini karşılayabilmesine umutla bakılmamakta, bu nedenle piyasadaki beceri eksikliğinin artacağı yönünde tahminler yapılmaktadır (Slee, 1990, s. 89).

Endüstriyel toplumlarda, üniversitelerin incelenmesi ve değerlendirilmesi konusunda, toplumların bugünü ve geleceği ile ilgili beş ölçütün ele alınması gerektiği üzerinde durulmaktadır (Lesourne, 1989).

bilimsel ve teknolojik gelişme,
genişleyen uluslararası ilişkiler,
ekonomik ve sosyal değişme,
makroekonomik durum,
etik ve kültürel konular.

Bilim ve teknoloji sürekli olarak etkileşim halindedir. Bu etkileşim, her ikisinin de sürekli değişmesini sağlayan mekanizmayı oluşturmaktadır. Lesourne bu durumu, bilim ile teknolojinin birbirine yakılması biçiminde ifade etmektedir. Ona göre, "bir yandan bilim teknolojik gelişmeye katkıda bulunmaktadır, diğer yandan ise teknoloji karmaşık ve performansı yüksek ekipmanlarla bilime katkıda bulunmaktadır" (Lesourne, 1989,s. 285). Bilimsel araştırmaların zaman zaman, bazılarına göre ise hemen hemen her zaman, teknolojik gelişmeye gereksinme duyan ve özellikle de bınları finanse eden büyük firmalar tarafından yönlendirdiği kabul edilse de, bilimsel çalışmalarla teknoloji arasında iki yönlü bir etkilemenin olduğu kabul edilmektedir (Arın, 1989). Disiplinlerarası etkileşimin artması ve herdisiplindeki gelişmeler, disiplinlerin birbirleriyle ortak olan konularını artırmaktadır. Bu belli bir konuyla ilgili bilginin hem derinleşmesini hem de yeni boyutlar kazanmasını getiren bir gelişme olarak görülebilir. Aynı zamanda bir dinamizm kaynağı olarak görülebilir. Sözü edilen etkileşimin ulusal sınırlar içinde kalması elbette beklenemez. Böyle sınırlamak mümkün olsaydı, bugün gözlenen hızlı gelişmelerin hiçbirini gözleyebilmek mümkün olamazdı. Bu nedenle, gerek ekonomik ve ticari konular, gerekse bilim ve teknoloji ile ilgili konular uluslararası ölçekte ele alınmak durumundadır.

Tüm bu dinamizm hem ekonominin geneline hem de işgücü piyasasına yansımaktadır. Bir yandan ekonomik dengeler değişmekte, diğer yandan ise üretim sürecine yansıyan değişmeler, diğer girdilerin olduğu kadar işgücünün kullanımını da etkilemektedir. Bu, piyasanın tüm girdilerle ve bu arada işgücü ile ilgili nitelik ölçütlerinin değişmesi anlamına da gelmektedir. Nitelik talebi konusunda Lesourne, temel iki dönüşüm üzerinde durmaktadır. Bunlardan biri. özellikle hizmet üretimi lehine meydana gelen değişmenin yarattığı yeni örgütlenme biçimleridir. Yeni örgütlenme biçimlerinin, hem bağımsız hem de bir takım (ekip) içinde çalışabilmeye, aynı zamanda da bilgi sahibi olmaya dayandığı ve bir mesleğin teknik bilgi birikimine sahip olmayı gerekli kıldığı ifade edilmektedir. Bunların yanında, yeni iş ortamlarının ve işin yeni örgütlenmelerinin yeni kültürel ve etik unsurları da gerektireceği kolayca ileri sürülebilir.

Üniversitelerin toplumsal ve evrensel değişimi yakalayabilmelerinin önemi açıkça görölmektedir. Bir yandan bilgiyi biriktirmek, üretmek ve yaymakla, diğer yandan ise kişileri çalışına yaşamına hazırlamakla görevli olan üniversitenin, temelde yönelmesi gereken şey, uluslararası bilim ve teknoloji ağınının aktif bir öğesi olmaktır.

İstihdamdaki Değişmelerin Mezun Niteliğine Etkisi

Yüksek nitelikli işgücünü yetiştiren ve piyasaya sunan yükseköğretim kurumları, onları istihdam eden ise piyasadaki mal ve hizmet üreten birimlerdir. İletmelerin çeşitli niteliklere olan talebi ve ödedikleri ücretler, üretim teknolojisindeki değişmelere, ekonomik yönelimlerin hızına ve yönüne, piyasada oluşan yeni iş örgütlenmelerine bağlı olarak ceğişir. İşgücünü sermaye ile ikame etme, nitelikleri eskiye oranla farklı işlerde ve konumlarda istihdam etme gibi değişmeler piyasada süreklilik gösterir. Bu etkenler ülkeden ülkeye farklılaştığı için, piyasa ile yükseköğretim arasındaki bağlar da farklılaşır.

Günümüzde firmalar yalnızca kendi ülke sınırları içindeki diğer firmalarla değil, başka ülkelerdeki firmalarla da rekabet etmektedirler. Bu, üretimin uluslararası standartlara uygun olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ürünün niteliği artarken fiyatının da belli sınırlar içinde kalabilmesi, ancak gelişen teknolojiye ayak uydurmakla mümkün olabilmektedir. O zaman, gelişmekte olan ülkelerde istihdam örüntülerindeki değişmenin hızı, ülkedeki firmaların teknolojik değişmeyi, üretimde modernleşmeyi izleyebilme hızı ile paralellik gösterecektir. Ancak bu hız ne olursa olsun, gelişmekte olan ülkelerde yeni teknoloji ekonominin belli kesimlerinde kullanılmakta, ekonominin diğer kesimleri gelenekselliiklerini sürdürmektedir. Bu, geleneksel kesimdeki istihdam örüntülerinin modern kesimden hiç etkilenmediği anlamına gelmemektedir. İşgücü piyasasındaki değişmelerin bütünü kapsadığım, fakat piyasanın farklı kesimlerinde farklı ölçüde ve farklı biçimde gerçekleştiğini söyleyebilmek olasıdır.

Ekonominin modern kesimindeki üretimin giderek "insan merkezli üretim" olma özelliğini daha fazla kazandığı ileri sürülmektedir (Vbbbe, 1991). Bu kavram çerçevesinde işgücü niteliğini geliştirmenin, "geniş bir temel eğitim ve eğer üretim gerektiriyorsa ileri eğitimden" oluşması gerektiği vurgulanmaktadır. İleri teknoloji ile üretim, teknolojinin nitelikli işgücü tarafından kontrol edilmesini gerektiren bir süreç olarak betimlenmektedir. Bu durumda, problem çözme konusunda teknolojinin gücünün abartılmaması gerekmektedir. Bir başka deyişle, teknoloji geliştikçe, gelişkin teknolojiyi kontrol altında tutacak yönlendirecek işgücünün de giderek daha nitelikli olması gerekmektedir. Burada nitelik kavramının, başta teknolojik bilgi olmak üzere, üretim süreciyle ilgili bilgi birikimi olması gerekmektedir. Burada nitelik kavramının, başta teknolojik bilgi olmak üzere, üretim süreciyle ilgili bilgi birikimi ve işletme için gerekli diğer bilgileri içereceği belirtilebilir.

İş gerekleri, beceri yapılarındaki gelişmelere bağlı olmaktadır. Yeni teknolojiler, yeni iş örgütlenmelerine yol açmakta, bununla ilişkili olarak beceri yapıları ve mesleksen yapı da değişmektedir. Bengtsson, bilgi teknolojisinin, mesleksen yapıdaki değişmeleri etkileme yollarından biri olarak, çoğu rutin ve daha az karmaşık işleri otomatik hale getirmek üzere bilgi teknolojisinden fiilen yararlanılmasını göstermektedir (Bengtsson, 1993). İmalat sanayiinde daha açık bir biçimde gözlenen bu durum, "işgücü tasarrufu", "kısa dönemli işgücü kullanımı" gibi uygulamaların daha az nitelikli işler için kullanılmasını getirmektedir. Örneğin daha az nitelikli büro işlerinde, teknolojinin getirdiği verimlilik artışının büro işgörenin düşük düzeyde istihdam edilmesine yolaçabildiği belirtilmektedir. Bunun yanında, firmalar, nitelikli mal ve hizmetler üretmeyi ve bunu daha kısa sürede yaparak mal ve hizmet dolaşımını hızlandırmayı amaçlarlar. Bu durum, beceri yapışım etkiler ve işletmelerin daha esnek iş örgütlenmeleri geliştirmelerine, çoklu-nitelige sahip işgörenler kullanarak öngörülmeyen değişmelere kolay tepki göstermeye yönelmelerine neden olur. İşverenler, beceri yapısında meydana gelebilecek olası bir değişme durumunda kullanabilecekleri bir yedek beceriyi elde bulundurmak isterler. Bu aynı zamanda, işletmenin kendisinin eğitim ve yetiştirme için yatırım yapmasını gerektirir.

Burada, eğitim ve yetiştirme açısından iki sorunun yanıtlanması gerekmektedir: Bu işlerde çalıştırılacak işgörenlerin alması gereken eğitim ve yetiştirme genel ilkeleri neler olmalıdır? Buna üniversite eğitiminin katkısı ne olmalıdır? Bir başka deyişle, bilgi teknolojisinin ortaya çıkardığı eğitim ve yetiştirme gereksinmesinin ne olduğunun ve bunu, üniversitelerin ne ölçüde karşılamasının beklendiğinin ortaya konması gerekmektedir. Sözü edilen üretim sistemlerinin, merkezi olmayan karar vermeye davanan, mühendisler ile işçiler arasında işbirliğinin ve dizayn bölümleri ile yönetim konuları arasında etkileşimin bulunduğu sistemler olmaları gerektiği belirtilerek, eğitim konusundaki genel ilkeler şöyle sıralanmaktadır (Wobbe, 1991):

1. Genel eğitim + yetiştirme
2. Yaşamboyu öğrenmeye dönük eğitim ve yetiştirme
3. Grup çalışması için sosyal becerilerin geliştirilmesi
4. Yaparak öğrenme
5. Açık öğrenme
6. Öğrenme psikolojisinin yönlendirdiği bir yaklaşımın, çokaraçlı (multimedia) öğrenme teknolojilerinin geliştirilmesinde kullanılması
7. Beceri ve bilginin genişletilmesi

Meyer-Dahm, yükseköğretimin işgücü niteliğine katkısının ise şu boyv. darda sağlanabileceğini belirtmektedir (Meyer-Dohm, 1990): Genel bilgi, mesleksi ve teknik bilgi, tutumların biçimlendirilmesi. Yazar, üniversitelerin sağladığı bu yetiştirmelerin sanayi ve ticaret açısından çok önemli olduğuna değinerek, bunu bilginin transfer yollarından biri olarak tanımlamaktadır. Transfer edilen bilginin üniversitenin ürettiği bilimsel ve teknolojik bilgi olduğu belirtilebilir. Yukarıda sayılan ilkeler dikkate alındığında, üniversitenin ürettiği bilimsel ve teknolojik bilgi olduğu belirtilebilir. Yurakıda sayılan ilkeler dikkate alındığında, üniversitelerin bilimsel ve teknolojik bilgi yanında bireylere yaşamboyu öğrenme ve kendini geliştirme konusunda olumlu tutum kazandırmasının, aynı zamanda çevresini algılayabilmesini ve yeni bilgileri kolayca alabilmesini kolaylaştıracak bir genel eğitim de vermesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Böylece yükseköğretimde, meslek bilgisi yanında kazandırılması gereken teknolojik yenileşmelere ve öğrenmeye ilişkin olumlu tutum yanında, her meslek elemanının toplumsal ve ekonomik çevresini, bireyi ve doğayı daha iyi anlamasına yolaçacak sınıf içi ve sınıf dışı öğrenme yaşantılar ile kazanılmış bazı bilgilere de gereksinmesi olduğu kolayca kabul edilebilir.

Bugün işbaşında yetiştirme firmalar açısından kaçınılmaz olmaktadır Çünkü gelişen teknolojiler ve yeni iş örgütlenmeler, bunu firma açısından bir zorunluluk haline getirmiştir. İşletmede eğitim ve yetiştirme yatırımları konusundaki kararların çeşitli güçler tarafından yönlendirilmesi sözkonusu olmaktadır. Bunlar firmadaki yetiştirme gereksinmesini ortaya çıkaran güçler olarak görülebilir. Bengtsson'a göre bu konuda üç aşama dikkate alınabilir (Bengtsson, 1993): 1) Yeni teknolojinin kullanımı ve yeni bir ürünü piyasaya çıkarma gibi somut durumlarda işletme, "ürüne yönlendirilmiş eğitim ve yetiştirme stratejisi" olarak adlandırılan, spesifik becerilere dönük bir eğitim yatırımına girişir. 2) Piyasa koşullarına tepki gösterme gerekliliği karşısında, mal ve hizmetlerin kısa sürede dolaşımını sağlamak üzere ise, işletmeler, hem ürün çeşidini artırma hem de ürünün niteliğini artırmaya çalışırlar. Bu durum, işletmelerin daha esnek bir iş düzenlemesi arama çabasına girmelerine neden olur. Böylece işletmelerin eğitim ve yetiştirme yatırımları, esnek iş örgütlenmesi içindeki pek çok farklı görevleri yapabilecek beceri çeşitliliğine sahip olan işgörenleri yetiştirmeye yönelecektir. Bu, daha çok, sık iş değiştirme (aynı işletme içinde farklı işlerde çalıştırma) ve işbaşında yetiştirmeyi gündeme getirir. Bu tür durumlarda, öngörülemeyen gereksinmeleri karşılamak için bir beceri rezervi oluşturmak üzere "piyasanın yönlendirdiği eğitim ve yetiştirme stratejisi" gerekli olur. 3) Hizmet sektöründe bulunan ve önemli bir bölümü imalat sanayii ile yakın ilişkide olan, özellikle küçük ve bilgi yoğun işletmelerde bir başka etken gözlenir.

Bilginin yoğun olarak kullanıldığı bu işletmeler en azından üniversite mezunlarını işe alırlar ve işte yoğun bir öğrenme ortamı oluşturmayı amaçlarlar. Ortaya çıkan beceri yapısı, problem çözme ve girişimcilik becerilerinin öncelik taşıdığı bir yapıdır. Pek çok yeni görev yeni bir bilgi boyutu taşır ve görevin başarılmasında bilgi çok önemlidir. Böyle durumlarda, "sürecin yönlendirdiği eğitim ve yetiştirme stratejisi" uygulanır.

İşletmelerin beceri yapısındaki değişmelerle ilgili olarak belirtilen genel eğilim, "gittikçe artan ölçüde, çoklu niteliğe (çeşitli niteliklere, birarada sahip olan bireylere), tüketici yönelimli iletişim becerilerine, problem çözme ve girişimcilik becerilerine dönük, bunları vurgulayan" bir yapıdır (Bengtsson, 1993, s. 14). Bu yapıya uygun insangücünün yetiştirilmesinde işbaşında yetiştirme yatırımlarının önemli payı yanında, yükseköğretim kurumlarına da görev düşmektedir. Yükseköğretim kurumlarının farklı yaş gruplarına yönelmeleri ve yaşamboyu eğitim kapsamında ele alınabilecek eğitim programlarına katkıda bulunmaları bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Gerek ortaöğretili bitirmiş olan ileri yaşlardaki bireyler, gerekse mesleğinde daha derinlemesine akademik bilgi almak isteyen çeşitli yaş gruplarından bireylere hizmet sunmak gündeme gelmektedir. Bu, ortaöğretim sonrası eğitime duyulan gereksinmenin artma eğilimi gösterdiğinin işaretidir.

Sözkonusu gelişmeler, aynı zamanda, yükseköğretimin içeriği konusunda da bilgi vermektedir. Bengtsson, içerik konusunu "ortaöğrelim ve ortaöğretim sonrası eğitim, temel olarak L.Resnick'in tanımladığı 'yüksek düzeyde düşünme becerileri'ni kazandırmalıdır" biçiminde ifade etmektedir (Bengtsson, 1993, s. 147). Yüksek düzeyde düşünme becerileri, L. Resnick tarafından, "çok sayıda ölçütü dikkate alarak, karmaşık bir durumun analizini ve farklı yargılamaları gerektiren özenli zihinsel etkinlikler kümesi"olarak tanımlanmaktadır (Bengtsson, 1993, s. 147). Bu tür beceriler, kendini disipline etmeyi gerektiren ve düşünenin, durumlarla ilgili anlam çıkarma ve yapıyı zorlamaya yöneldiği, sınırlı doğru cevap yetinmediği bir düşünme süreciyle ilgili görülmektedir.

Ancak, tüm yükseköğretim mezunlarının istihdam sektöründe bu tür becerilerini kullandıklarım belirtmek olanaklı değildir. Yükseköğretim mezunlarının en yaygın istihdam örüntüleri incelendiğinde, genel nitelikteki öğrenmelerin iş yaşamında daha fazla kullanıldığını söylemek olanaklı olmakla birlikte, bu derece ileri becerilerin kullanıldığı alanların görelilik olarak sınırlı kaldığını belirtmek de olasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bu daha gerçekçi görünmektedir. Üniversitelerde kazanılan

profesyonel meslekler, hemen hemen her sektörde, doğrudan doğruya meslek bilgisinin ve mesleksel becerilerin kullanıldığı işlerde kullanım alanı bulmaktadır. Bu meslek elemanları, birbirleriyle belli ölçüde ikame edilebilmekte ve mesleğin getirdiği bir mobilite esnekliği bulunmaktadır. Bu meslek elemanları, birbirleriyle belli ölçüde ikame edilebilmekte ve mesleğin getirdiği bir mobilite esnekliği bulunmaktadır. Bir başka deyişle, anılan işlerde, bazı meslek elemanları diğerleri yerine kullanılabilmekte ve her meslek için çalışılabilecek bir iş çeşitliliği bulunmaktadır. Ancak, bunun dışındaki istihdam örüntüleri, üniversite mezunlarının farklı biçimde, farklı özellikleri nedeniyle çalıştırılmalarına dayanmaktadır.

Sözü edilen kullanım biçimlerinden biri, "hareketlilik stratejisi" olarak adlandırılmaktadır (Bengtton, 1993). Birincil piyasadaki bazı işlerde, yükseköğrenim mezunları rekabetçi bir ortamda ve işbaşında öğrenme yoluyla kazandıkları becerilerini kullanarak çalışırlar. Örneğin, sekreterlik, saüş elemanlığı gibi işleri "yaparak öğrenen" mezunlar, üniversite eğitiminin onlara kazandırdığı, örneğin planlama, iletişim becerileri gibi genel yetenek ve genel becerilerini kullanarak sözkonusu işleri başarıyla yaparlar ve yüksek düzeyde gelir de elde edebilirler. İşin gerekli kıldığı ölçüde bir sürekli öğrenme ortamı sözkonusu olabilir. Bunun dışında, mezunların, işletmelerin oldukça alt kademelerinden başlayarak firma içi yetiştirme programları yoluyla firmaya özgü insan sermayesi elde etmeleri ve orta düzey yönetim kadrolarında kullanılmaları da yaygındır. İkinci kullanım biçiminde rekabetin firma içinde yaşandığı ve iş garantisinin geçerli olduğu bir ortam sözkonusudur. Burada birey, işletmenin gereksindiği ölçüde, sürekli bir öğrenme ortamındadır.

Üniversite mezunu arzının yüksek olması, bu tür kullanımların bir nedeni olarak gösterilebileceği gibi, yükseköğrenim Öncesi eğitim düzeylerinden mezun olanların genel yetenek ve genel beceriler açısından istenen düzeyde olmaması da bir başka nedeni oluşturabilir.

İster genel yetenekler ve genel beceriler anlamında ister mesleksel bilgi ve beceriler anlamında olsun, yükseköğrenim mezunlarına olan piyasa talebi, üniversite mezunlarının çalıştırıldığı işler çeşitlendiği ve artık yalnızca meslekte kullanım sözkonusu olmadığı için, artmaktadır. Piyasanın, yükseköğrenim mezunlarıyla ilgili değişen nitelik taleplerinin kurumlara yansımaları ölçüsünde mezun niteliğinin istenen standartta tutulması sağlanabilir. Bireysel eğitim talebindeki artışların da piyasanın üniversite mezunlarına olan talebine paralel olarak artması doğaldır. Ancak, istenen nitelik standardı sağlanamadığında yükselen eğitim düzeylerine rağmen

üretimde duyulan işgücü gereksinmesinin karşılanmaması riski sürecektir. Daha önceki eğitim düzeylerini görmezden gelmemek koşuluyla, yükseköğretimde niteliğin yükseltilmesi gereklidir. Bunu sağlayabilmek için ise çeşitli güdüleyicilere gereksinme vardır. Piyasanın nitelik taleplerini karşılamının yükseköğretim kurumlarına yansıyan bir güdüleyicisi olmalıdır. Bunu en iyi sağlayabilecek araç üniversitelerin ve hükümetlerin bu konuda en fazla gereksinme duydukları kaynaklardan biri olan parasal kaynaklar olabilir.

Nitelik ve Finansman

Gerek üniversitelerde kazandırılması gereken toplumsal değerler, hıtuımlar ve çeşitli davranış kalıpları, gerekse iş gerekleri açısından üniversitelerin nitel dış verimlilikleri işgücü piyasası tarafımdan belirlenir. Yükseköğretim, piyasadıan etkilendiği oranda ona uygun ürün verecektir. Bu etkilenme, üniversitelerin bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyumunu hızlandıracaktır. Yükseköğretimde uygulanacak finansman modelinin de dış verimliliği yüksek kurumları ödüllendirecek, geliştirecek, diğerlerini ise daha piyasaya dönük çalışmaya teşvik edecek nitelikte olması gerekmektedir.

Özellikle az gelişmiş ülkeler, artan nüfus ile birlikte yükselen işsizlik oranının neden olduğu bir yükseköğretim talebi ile yüzyüzedirler. Bu durum, politik otoritenin tüm ortaöğretim mezunlarına yükseköğretim kurumlarına girme vaadinde bulunmasına yolaçmaktadır. Böylece, yükseköğretimin, yetersiz kaynakları, nitelik standartlarını ve işgücü piyasası taleplerini cikkate almadan genişletildiği bir durum ortaya çıkmaktadır (Salmi, 1992). Salmi, gelişmekte olan ülkelerde yükseköğretim talebini karşılamak üzere alınan önlemleri üç grupta toplamaktadır. Birinci gruptaki önlemler hükümetlerin krizi küçük değişikliklerle, kısa sürede üstesinden gelinebilir bir düzeyde tutmak amacıyla aldığı önlemlerdir. Bunalardan biri, Mısır'da uygulandığı belirtilen, üniversitelere bağlı iki yıllık yüksekokullarla sistemi genişletme önleimidir. İkinci grup önlemler ise üniversitelerle ilgili sorunu önemli reformlarla çözme olarak ele alınmaktadır. Bu bir yandan yeni üniversiteler açarken, diğer yandan üniversiteye girişi tümüyle sınavla gerçekleştirme girişimidir, bu önlemler alınırken, aynı zamanda ekonominin gereksinme duyduğu öğrenim alanlarına girecek yoksul öğrencilere burs ve kredi vermek gibi önlemler de alınmalıdır. Üçüncü grup önlemler olarak ele alımlar, ikinci grup önlemlerin yükseköğretimin bazı bölümleri için uygulanmasını içermektedir. Örneğin Hindistan'da, hükümetin genel serbest eğitimden vazgeçerek karışık bir istihdam politikası izlediği ve profesyonel alanlara ekonomik gereksinmelere göre öğrenci alındığı belirtilmektedir. Tunus'da teknik fakülteler açarak, bunlara girişi gereksinmeye göre ve sınavla

gerçekleştirmiştir (Salmi, 1992). Türkiye'de ise bu üç grup önlemin hemen hemen tümü ve ayrıca başka önlemler alındığı halde, bugün yükseköğretim sisteminin talebi karşılayamaz durumda olduğu ve niteliğin düşmeyi sürdürdüğu bilinmektedir.

Bu önlemlerin hiçbirisi yükseköğretimin kontrolsüz genişlemesini önleyememektedir. Çünkü hiç biri yükseköğretimi piyasa mekanizmasına açma, niteliğin kontrolünü piyasayı kullanarak sağlamaya yönelik değildir. Yükseköğretimin kontrolsüz genişlemesi sonucunda ise finansman sorunu giderek büyümekte, niteliğin düşmesi ve mezunların iş bulmasındaki güçlükler sosyal baskıları artırmaktadır. Yükseköğretimdeki gelişmelerin karşılanabilir maliyetler ölçüsünde kalmaması durumunda, hem finansal hem de sosyal sorunlar artmaktadır.

Kullanılan Modeller ve Finansman Formülü

Daha önce de belirtildiği gibi, yükseköğrenim talebindeki artış ve bunun karşılanmasındaki güçlükler, gelişmiş ülkelerin de sorunu olmuştur. 1980'lerde yükseköğretim kurumlarının finansal güdüleyicilere tepki gösterdiği keşfedilmiş ve özellikle OECD ülkelerinde yeni finansman modelleri tartışılmaya ve denenmeye başlanmıştır. Bugüne dek bu konuda bazı sonuçların saptanabildiğine de rastlanmaktadır.

Yakın zamana kadar üniversiteler, diğer eğitim kurumları gibi, çoğunlukla devlet kaynakları ile finanse edilen kuruluşlar olarak çalışmışlardır. Bütçeden eğitim kurumları için ayrılan fonlar, ya harcama kalemlerine göre ayrı arak veya global olarak tahsis edilir. Global olarak verilmesi, kurumun parasal kaynakları gereksinmelerine göre kendisinin dağıtmasına izin verdiği için daha fazla hareket özgürlüğü sağlamakta ve yeğlenmektedir. Hem üniversitelerin özerkliği ile bağlantılı görüldüğu için, hem de devlet bütçesine büyük yük getirdiği ve yeterince hizmet üretmeyi engelleyen bir dtrum olarak algılandığı için, bugün yükseköğretimin finansmanmda yeni modeller denenmeye çalışılmaktadır.

Tartışılan ve uygulanan yeni finansman yollarının şu özellikleri içerdđi belirtilmektedir (Williams, 1991, s.215).

Kaynakların kurumlara dağıtımında kullanılan formülün çeşitlilik göstermesi.

Kurumlara, sermayelerini kullanmada otonomi verilmesi.

Öğrenci harçları yoluyla daha fazla gelir elde etme.

Kurumların kamu finansmanından daha fazla yararlanma*1.

Öğretim ve araştırma fonlarının daha belirgin biçimde ayrılması.

İşverenler ve ticari örgütlerle yapılan sözleşmelerle daha büyük gelir payı alınması.

Yeni finansman yolları aranırken amaçlanan, yükseköğretimin finansmanında piyasa mekanizmasına doğru kayışın sağlanmasıdır. Bu amaca bağlı olarak yapılması gerekenlerden biri, kamu finansmanında artar ölçüde seçiciliğin sağlanması, diğeri ise üniversitelerin, geleneksel olmayan finansman yollarını araştırmaları konusunda cesaretlendirilmesidir (Williams, 1991). Bu arada, kaynak oluşturma formülünün yani finansman fonrülünün (formula founding) olabildiğince çok çeşitli kaynakları içermesi tercih edilmiş olmaktadır. Böyle bir formülasyonun, üniversitelerin ürün niteliğini ve kurumsal verimliliği artırmak, böylece ekonomik ve toplumsal gereksinmelere cevap vermek konusunda birbirleriyle yarışmalarını sağlaması beklenmektedir. Bunun yanında, daha fazla kaynakla daha iyi çalışmalarını, daha özerk olmaları gibi kazanımlar elde edebilecekleri umulmaktadır. Aynı zamanda, eğitimin devlet bütçesi üzerindeki yükünün hafiflemesi de beklenen önemli bir kazanımdır.

Yükseköğretimde finansman formülünün kaynaklar açısından çeşitlilik göstermesi, özel ve devlet üniversiteleri ayırımını gerektirmemektedir. İster özel ister devlet üniversitesi olsun aynı çeşitliliği sağlayabilmelidir. Burada önemli olan nokta, eğitim hizmetinden doğrudan doğruya yararlanan tüketicilerin (öğrencilerin) ve eğitim hizmetinden dolaylı olarak yararlanan kamu ve özel işyerlerinin, yararlandıkları hizmetin üretiminin finansmanına katılmalarıdır. Bu, hem hizmetin kullanıcının getirdiği standartlara ulaşması hem de kurumun daha özerk bir işleyişe kavuşması açısından gerekli görülmektedir. Bununla birlikte, çeşitli ülkelerde özel kesimin katkısının ağır bastığı ve devlet katkısının ağır bastığı üniversiteler vardır. Japonya'da üniversitelerin gelirinin yarısı özel kesimden gelmekte, Almanya, Kanada ve ABD'de devlet daha az katkıda bulunmakta, bunun dışında tüm OECD ülkelerinde ise devlet yükseköğretim finansmanının yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir (Williams, 1991). Devletin desteklediği üniversiteler ile özel üniversitelerden oluşan ABD yükseköğretim sisteminde öğrencilerin %75'inin devlet okullarında öğrenim gördüğünü belirten Williams, bu sistem ile ilgili olarak 1984-85 öğretim yılına ait gözlemleri şöyle aktarmaktadır (Williams, 1991, s.216).

".. Özel kurumlar, toplam harcamaların %35'ini gerçekleştirdiler. Ortalama öğrenci maliyetleri devlet okullarında 700 Dolar iken, özel üniversitelerde 1200 Dolar idi. İki sektördeki gelir örüntüleri önemli ölçüde farklıdır: 1984-85 öğretim yılında öğrenci harçları ile gelen gelirin oranı özel üniversitelerde %39 iken, kamu sektöründe %15'dir. Buna karşılık, devlet üniversitelerinde eyalet bütçesinin (state government) katkısı %45 iken, özel üniversitelerde bu katkı %2'nin altındadır. Diğer önemli fark, sağlanan gelir ve özel bağışlardır: Özel sektörde gelirin %9'u, kamu kesininde %3'ü bu kaynaktan sağlanmaktadır."

Görüldüğü gibi, ABD'de özel sektör eğitimi daha yüksek birim maliyetle gerçekleştirmekte ve maliyeti daha büyük oranda tüketiciye (öğrenciye) yansıtmaktadır. Bunun her toplum açısından uygun bir finansman formülü olarak görülmeyeceğı açıktır. Fakat her toplumun kendisi için en uygun formülü bulması olanaklı görünmektedir. Olabildiğince çeşitli finansman kaynaklarından yararlanmak iseteyen bir yükseköğretim sisteminin tümüyle devlet okullarından oluşması mümkün olabileceğı gibi, özel ve devlet okullarından oluşması da olası görünmektedir. Önemli olan, finansman formülü oluşururken toplumun gelir yapısının, firmaların ve çeşitli toplum kesimlerinin yükseköğretim konusundaki tutumlarının, kurumdan beklentilerinin saptanmış olması ve formülün bu yapıyla uygunluğudur.

Uygun bir kaynak oluşturma formülü (finansman formülü), aynı zamanda, eğitimin niteliğinin artırılmasında bir araç olarak kullanılabilir. Ancak finansman formülünün niteliğı artırıcı yönde işleme için dikkat edilmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Örneğın finansman formülü, yalnızca çok sayıda öğrenci almayı veya çok sayıda mezun vermeyi ya da çok sayıda araştırma yapmayı güdüleyen bir sistem olmamalıdır. Çünkü bu durumda kurumların finansman kaygısıyla niceliğı niteliğı tercih etmesi beklenebilir. Özellikle kamu fonlarının üniversiteler arasında dağıtımında kullanılacak ölçütler saptanırken niteliğı temel alan ölçütlerin dikkatle seçilmesi önem taşımaktadır. Üniversitelerin toplam kaynakları içinde öğrencilerin katkısının görelisi olarak daha yüksek olmasının üniversitelerin daha özerk olmasına yolaçacağı yönünde bir görüş bulunmakla birlikte, bunun, özellikle gelir düzeyi düşük ülkelerde, eğitim hizmetlerinin dağıtımında bir eşitsizliğı neden olacağı kolayca tahmin edilebilir. Gelir düzeyi düşük ülkelerde öğrenci katılımının ağır bastığı bir finansman formülünün seçilmesi durumunda, öğrenciye yönelik burs ve kredi sisteminin çok özenle hazırlanmasına büyük önem verilmesi gerekecektir.

Bu konuda nitelikten ödün vermesi beklenmeyecek bir kesimin, özel ticaret ve sanayi işletmeleri olacağını belirtmek olanaklıdır. Bu kesimin üniversiteye kaynak aktarırken nitelik üzerinde etkili olabilmesi için ise diğer hiçbir kesimin (öğrenci, devlet,..) üniversite finansmanı içinde çok büyük bir yer münaması gerekecektir. Aksi halde, kummlann bu kesimin finansman payma duyarlılığının azalması, böylece de nitelik konusundaki etkisinin azalması beklenir. Özel işletmeler açısından öğretimin ve araştırmanın finansmanı konularının ayrı ayrı ele alınması ve üniversiteye katkının bu iki alandan hangisine daha fazla yapılacağını, firmaların içinde buldukları sektör ve işkolları temelinde farklılaşabileceğı belirtilebilir.

Aslında dünyadaki temel eğilimlerden biri de yükseköğretimin finansmanında, üniversitelerin öğretim ve araştırma hizmetlerinin finansmanının ayrı kaynaklardan gerçekleştirilmesidir. Araştırma fonları araştırmanın müşterileri tarafından desteklenir ve nitelik açısından kontrol edilirken, öğretim de kendi doğrudan ve dolaylı müşterileri tarafından desteklenebilir ve kontrol edilebilir. Ayrıca araştırmanın finansmanı, kurumların yaptıkları araştırmaya etkinliklerine uyguladıkları fiyat)'oluyla bu hizmetlerin tüketicisinden, öğretim hizmetine göre daha yüksek oranda karşılanabilir.

Nasıl Bir Finansman Formülü ?

Yükseköğretimin finansmanında çeşitli finansman formüllerinin kullanılması ile ilgili uygulamalar, getirdikleri yarar ve sakıncaları açısmdan tartışılmaktadır. Kazanım ve sakıncalar tartışılırken iki boyuttaki etki, gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır: Kamu fonlarında rahatlama ve nitelikte gözlenebilen gelişmeler. Fonlardaki rahadama, yükseköğretimin ve diğer eğitim düzeylerinin yaygınlaştırılması için kullanılabildeği ölçüde, ülkeye önemli bir katkı sağlanmış olacaktır.

İkinci boyuttaki yararların elde edilebilmesi ise, yukarıda da vurgulandığı gibi, finansman formülünün içeriğine bağlıdır. Finansman formülünün kullanılması, diğer klasik finansman modellerinin sağlayamadığı bazı güdüleyicileri sağlamakla birlikte, harekete geçirilmek istenen güdüleyicüerin ve bunların araçlarının iyi seçilmesi gerekmektedir. Kurumların fonlarının etkilenmesinde "ferformans göstergeleri"nin kullanılması gelişmiş ülkelerde tartışılmaktadır (Taylor, 1991). Bu konudaki eğilim, performans göstergelerinin geniş bir veri setine dayandırılmasıdır. Taylor, bu veri setinin hem araştırma fonlarının kurumlar arasında dağıtılmasında, hem de kurumların fonlarının doğrudan doğruya etkilenmesinde kullanılabileceğini

belirtmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde sözkonusu veri seti içinde "ekonomik sistemin çeşitli mesleklere duyduğu gereksinmeler", "kurumun ülkenin gelişmemiş kesimlerinde bulunması" gibi durumları yansıtan katsayılar yer alabileceği gibi başka veriler de kullanılabilir. Hatta özel sektörün vereceği destek ve kamu kesiminin katkısı açısından kullanılacak veri setlerinin farklılaşması da beklenen bir durum olacaktır.

Yine gelişmekte olan ülkeler açısından, öğrenciye uygulanacak fiyatın burs ve kredilerle desteklemesinde, devletin kullanacağı veri seti ile devlet dışındaki fon sahiplerinin kullanacakları veri setinin de birbirinden farklı olması beklenebilecektir.

Görüldüğü gibi, finansman formülünden beklenen yarar, formülün oluşturulma biçimi ve fon dağıtmada kullanılacak ölçütlerle bağlantılı olacaktır. Bunun için toplumun yükseköğretim talebinin yapışmm, istihdam örüntülerinin ve sistemin piyasaya ve güdüleyicilere tepkisinin ayrıntılı biçimde incelenmiş olması gereklidir. Bunun da ötesinde, işleyişin sürekli olarak izlenmesi gerekliliği vardır. Bu ise izleme araştırmalarının sürekli biçimde yapılmasını gerektirir.

Sonuç

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tümü bugün makroekonomik güçlüklerle karşı karşıyadır. Gerçekleştirilmesi gereken pek çok yatırım varken parasal kaynaklar sınırlıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından sorun daha büyük boyutlardadır. Bir yandan, piyasadaki istihdam örüntülerindeki değişme yükseköğrenime olan bireysel talebi artırmakta, diğer yandan yükseköğretime yapılması gereken yatırımlar için gerekli olan parasal kaynaklar hükümetlerin gücünü çok aşmaktadır. Bu durum, üniversitelerin giderek hükümet dışı kaynaklardan yararlanmasını zorunlu kılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde üniversite mezunlarının işsizliği ve eksik istihdamı ile ilgili olarak 1970'lerde ve 1980'lerde yaşanan ve bugün de gözlenebilen sorunlar, 1960'kardan başlayarak 1970'lerde meydana gelen mezun artışlarına bağlanmış ve gelişmiş ülkelerle ilgili araştırmalarla desteklenmiştir (Camp, 1976; Teichler, 1989). Benzer bir durum, Türkiye'de işgücü arzı ve işsizler içindeki üniversite mezunu oranlarından yola çıkarak belirtilebilir. Artan yüksek nitelikli işgücü fazlası ile birlikte, "aşırı eğitim" ve "aşırı nitelik" tartışmaları ve istihdam yapılarındaki değişmelere rağmen, yüksek nitelikli işgücüne olan talep sürmektedir. Ancak, piyasanın mezunların sahip olmasını

beklediği bilgi, beceri ve yetenekler de değişmektedir. Bu, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin yolaçtığı yeni iş örgütlenmelerinin ve piyasadaki yeni meslek yapılarının bir sonucudur. Sözkonusu değişme iki yönlüdür ve daha fazla nitelik gereksinmesi ile niteliksizleşmenin birlikte sürdüğünü gösteren araştırma bulguları bulunmaktadır (Cappelli, 1993). Piyasa, üniversitelere mezun niteliği konusunda yeni standartlar vermektedir. Bunlar, bazı alanlar için, geçmiştekilere oranla yükselen standartlardır. Oysa parasal kaynaklardaki yetersizliğe rağmen, bireysel eğitim talebini karşılamak üzere alman önlemler üniversite eğitiminde nitel düşmelere yolaçmaktadır. Yükseköğretim sistemlerinin, dinamik bir işleyişle, mezunların niteliğinde artış yaratma zorunluluğu gün geçtikçe daha fazla duyulmaktadır. Yükseköğretimin piyasaya karşı daha duyarlı olabilmesi için yeni güdüleyicilere gereksinmesi vardır.

Dünyada, özel sektörden artan ölçüde destek alarak devletin yükümün hafifletilmesi ve parasal kaynaklar konusundaki yarışma yoluyla kurumsal verimliliği ve üniversite mezunlarının niteliğini yükseltmek amacıyla yükseköğretimde yeni finansman modellerinin denenmesi sürmektedir. Finansman formülü kullanarak, üniversitelerin finansmanında çeşitli kaynakların kullanılması ve bunu bir nitelik artırma yolu olarak geliştirmek, uygulamalardan elde edilen sonuçlarla birlikte tartışılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin de kendi sistemlerine en uygun formülü bulabilmek için konuyu tartışmaları ve bazı denemelerde bulunmaları yükseköğretimin niteliğini yükseltmek açısından yararlı olabilecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin gelir düzeyi düşük ve gelir dağılımı elverişsiz olduğu için tüketiciye yönelik finansman modelini kullanması pek uygun görünmemektedir. Fakat niteliğin yükseltilmesine katkıda bulunabilecek başka ölçütlerin, örneğin sanayi ve ticaret kesimlerinin katılımına açıl: bir finansman formülünün sonuçlarını tartışmaları, hatta iyi geliştirilmiş bir kredi ve burs sistemi ile birlikte, tüketicinin katılımına da ağırlık vermeleri hem talebi frenleyebilecek, hem de niteliği yükseltecek bir yol olarak dikkate alınabilir. Ancak, gelişmekte olan ülkelerde ortaöğretim ve ilköğretimin niteliği konusunda ciddi önlemler alınmadan, iyi geliştirilmiş de olsa yeni finansman modellerinin yükseköğretimin niteliğini artırmada çok fazla etkili olabileceğini söyleyebilmek güç görünmektedir. Bu nedenle, belkide artan kaynakları yükseköğretim öncesi eğitim düzeylerinde nitelik artışlarını sağlamaya yönlendirmek üzere, tüm eğitim sistemini birlikte ele alan bir nitelik geliştirme projesinin geliştirilmesinden, finansman formülünün de böyle bir bütünlük içinde ele alınmasından büyük yararlar umulabilecektir.

Kaynaklar

- Alex, Laszlo. "Description and Classification of Qualifications", *Vocational Training*, 2/1991, pp.21-24.
- Arm, Tülay. "Teknolojik Yenilikleri Belirileyen Etmenler", 1989, Sanayi Kongresi Bildirileri I. T M M O B Makina Mühendisleri Odası, M M O Yayın No. 1341, ss.81-86.
- Ashton, David and Francis Green and Graham Lowe. "The Linkages Between Education and Employment in Canada and the United Kingdom. a comparative analysis", *Comparative Education*, Vol. 29, No. 2,1993, pp. 125-143.
- Bengtsson, Jarl. "Labor Markets of the Future: the Challenge to Education Policy Makers", *European Journal of Education*, Vol. 28, No. 2. 1993, pp. 135-157.
- Bertrand, Oliver. "The Nature of Skills: Their Specific Features and Their Analysis", *Vocational Training*, 21991.
- Camp, Pail R.. "The Under-utilization of the Highly Educated", *Journal of College Placement*. Spring 1976, pp. 30-33.
- Cappelli, Peter. "Are Skill Requirements Rising? Evidence Form Production and Clerical Jobs", *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 46, No. 3, April 1993, pp. 515-530.
- Harvey, Lee and Diana Green. "Defining Cjuality", *Assesment and Evaluation in Higher Education*, Vol. 18, No. I, 1993, pp. 9-34.
- Lesourne, Jacques. "The Future of Industrial Societies and Higher Education", *Higher Education Management*, November 1989, Vol. I, No. 3, pp. 284-297.
- Meyer-Dohm, Peter (Ed. Peter W.Wright). "Graduates of Higher Education: What Do Employers Expect in the 1990's? Industry and Higher Education, Open University Press, 1990.
- Salmi, Jamil. "Industry and Higher Education Crisis in Developing Countries: Issues, Problems, Constraints and Peforms", *International Review of Education*, Vol. 38, No.I, 1992, pp.19-33.

Eğitim Yönetimi. Yıl : 1 . Sayı : 3 , Güz 1995

Slee, Peter. (Ed. Peter W. E. Wright) "Apocalypse Now? Where Will Higher Education Go in the Twenty-first Century?", Industry and Higher Education, Open University Press, 1990.

Taylor, Michael G. "New Financial Models", Higher Education Management, November 1991, Vol.3, No.3, pp.203-213.

Solmon, L.C. (Ed.G.Psacharopoulos) "The Quality of Education", Economics of Education: Research and Studies, Oxford: Pergamon Press. 1987, pp.53-59.

Teichler, Ulrich. "Research on Higher Education and Work in Europe", European Journal of Education, Vol.24, No.3, 1989, pp.223-245.

Ünal, L.İşıl. "Nitelik Geliştirmenin Ekonomik Boyutları", Eğitimde Nitelik Geliştirme Sempozyumu (13-14 Mart 1991), İstanbul, 1991.

Williams, Gareth. "Markets and Higher Education", Higher Education Management, November 1991, Vol.3, No.3, pp.214-225.

Wobbe, Werner, "Anthropocentric Production Systems: Advanced Manufacturing is Based on Skilled People", Vocational Training, No.2, 1991, pp.3-6.